

Research Paper

Analytical review of the principles and consequences of "physical food" from Mulla Sadra's perspective

Ayob Khorsandi^{*1} , Mohammadali Vatandoost² , Abolfazl Akhondzadeh³ ¹ PhD Student of Islamic Philosophy and Theology, University of Razavi, Mshhahd, Iran² Assistant Professor of Islamic Philosophy and Theology, University of Ferdowsi³ PhD Student of Islamic Philosophy and Theology, University of Razavi, Mshhahd, Iran[10.22080/jre.2024.27983.1215](https://doi.org/10.22080/jre.2024.27983.1215)**Received:**

August 11, 2024

Accepted:

November 11, 2024

Available online:

December 1, 2024

Keywords:

Potential nourishment, actual nourishment, union of the perceiver and the perceived, Mulla Sadra.

Abstract

According to the perspective of the Peripatetic philosophers, the true nourishment for the human body is that which enters it, decomposes, and then replaces the previous forms of the body's organs as a "substitute for what is decomposed." Initially, this nourishment exists in potential form for the human being; however, through processes of transformation, it becomes actual nourishment. Portions of this food transform into flesh, blood, and bone. Similarly, as the food reaches each organ, it takes on the form of that organ and becomes part of it. In contrast to this theory, known as "al-Saq," Mulla Sadra posits that physical food plays merely a preparatory (numerical) role, serving as a foundation for the soul to generate a form analogous to that of the physical food. This form, according to Sadra, constitutes the true nourishment for the human body. In essence, the intellect emanates the true form of food through the soul, and since the soul already possesses this form at the level of its essence, it manifests it for the body at the level of multiplicity and action. This article adopts a descriptive-analytical method and a philosophical approach to examine and reinterpret the principles and implications of bodily nourishment and its connection with the soul. The study concludes that the essence of nourishment and its active status belong to the soul rather than the physical matter of food and drink, which are only incidentally and potentially consumed. Instead, food and drink serve as mere material and preparatory factors. This explains why perfect souls can independently generate the forms of nourishment and, through this ability, sustain their bodies. Such souls are, in fact, among the manifestations of God Almighty's name, "al-Raziq" (The Sustainer).

***Corresponding Author:** Ayob khorsandi**Address:** University of Razavi, Mshhahd, Iran**Email:** ellatoo.sa@gmail.com**Tel:** 09354309784

Extended Abstract

1. Introduction

Among the philosophical systems of Islam (Mashsha, Ishraq, and Hikmat-e-Muta'aliyyah), no philosopher has delved into the nature and reality of food from a philosophical and theological perspective as profoundly as Mulla Sadra. In the philosophical framework he constructed, grounded in his ontological and anthropological principles, nutrition and growth carry a unique significance, distinct not only from other philosophical systems but also from the perspectives of empirical scientists. According to his doctrine, not only humans but all beings—from the earthly realm to the heavenly domain—require sustenance, whether material or spiritual. It is worth noting, however, that despite introducing this subject, Mulla Sadra refrained from exploring it in detail. He believed that addressing this issue would necessitate a different style of discourse, one that people are not typically accustomed to hearing.

2. Method

The research method employed in this study is analytical-comparative, and the primary data was collected using library-based research.

3. Results

The essence of nourishment and the active role of food lie within the soul, not in the material food that is received potentially and incidentally as nourishment or drink. These foods and drinks merely serve as preparatory grounds, holding a numerical and material role.

Perfect souls are capable of generating food forms themselves, thereby sustaining their bodies. Such souls are, in fact,

manifestations of the divine name “al-Raziq” in a numerical sense.

Based on this theory, the philosophical issue of the eater and the eaten (shubhat akil wa ma'kul) is resolved entirely. This is because material food consumed by humans does not truly become the human body in the essential sense of it being the human body. In this context, the human body is not what is consumed, buried in the ground, or subjected to natural material transformations. The human body is far nobler than to be dominated by natural matter or consumed by an animal. Thus, the statement that an animal eats a human and becomes “part of their body” is invalid; it concerns only the material shell, not the true essence.

The soul, as the agent in the act of nourishment, plays a fundamental role in forming the essence of the sperm. Since the sperm passes through the channel of the imagination, the purity of imagination holds significant influence over the upbringing and spiritual development of offspring.

4. Conclusion

Contrary to the popular view that considers the role of food in the event of nutrition and growth as an agent, Sadra believes that in providing our substitute for analysis and also in the discussion of growth, food has only a numerical role and the agent is that of the human soul. What enters the human body from food is a substance and prepares the ground for the soul to impart the true form of food to the body, similar to what it has received. This form of food is actual food and becomes part of the organ and similar to it.

In explaining Sadra's theory, it should be noted that firstly, the human body is a physical and partial substance and has

actual unity. Secondly, food that enters the stomach from the outside is also a physical and partial substance and has actual unity. Therefore, if the food that enters the body becomes a part of the human body, this is not compatible with the personal unity of the body and the proximity of two physical substances next to each other will not mean the unity of food and nourishment. Sadra analyzes the relationship between food and nourishment based on all the

foundations he has established in transcendental wisdom. Abandoning any of the foundations he has established would seriously challenge his explanation of the relationship between food.

Funding

There is no funding support.

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

References

Ibn Sina, (1404), ***Al-Shifa***, first edition, Qom: Ayatollah Al-Marashi Library.

Ibn Fanari, (2010), ***Misbah al-Auns***, first edition, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyah.

Mulla Sadra, (۱۹۸۱) ***al-Hikma al-Muttaaliyyah fi al-Asfar al-Arabah***, **Beirut**: Dar Ihya al-Trath al-Arabi.

Fakhr al-Din Razi (1411) ***Al-Mabahid al-Mashrakiya***, Qom: Bidarfar.

Sabzevari Mullahadi (1390) ***Sharh al-Manzuma fi al-Mantiq wal-Hikmah***, research and commentary by Mohsen Bidarfar, Qom, Bidar

علمی

بازخوانی تحلیلی مبانی و پیامدهای "غذای جسمانی" از دیدگاه ملاصدرا

ایوب خورسندی^{۱*}، محمدعلی وطن دوست^۲، ابوالفضل آخوندزاده^۳

^۱ دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد
^۲ استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد
^۳ دانشجوی دکتری فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد

[10.22080/jre.2024.27983.1215](https://doi.org/10.22080/jre.2024.27983.1215)

چکیده

بر اساس دیدگاه حکمای مشاء، غذای حقیقی برای بدن انسان، آن چیزی است که وارد بدن انسان می‌شود و بعد از تجزیه به عنوان «بدل ما يتحلل» جایگزین صورت‌های پیشین اعضای بدن می‌شود. این غذا در ابتدا برای انسان بالقوه است، بعد از تغییر و تحول، تبدیل به غذای بالفعل می‌شود. بخشی از این غذا تبدیل به گوشت، بخشی به خون و بخشی به استخوان و همین طور غذا وارد هر عضوی از اعضای بدن که می‌شود، به شکل آن عضو در می‌آید و ملحق به آن می‌شود. در مقابل این نظریه که به «الصاق» معروف است، صدرا بر این باور است که غذای جسمانی، صرفاً نقش اعدادی دارد و زمینه سازی می‌کند تا نفس صورتی مشابه صورت غذای جسمانی را انشاء کند و همین صورت است که غذای حقیقی برای بدن انسان محسوب می‌شود. در واقع عقل مفارق صورت حقیقی غذا را از مجرای نفس افاضه می‌کند، و چون نفس این صورت را در مرتبه ذات خودش واجد شده است، در مرتبه کثرت و فعل آن را برای بدن انشاء می‌کند. در جستار حاضر تلاش شده است به شیوه توصیفی - تحلیلی و با رویکرد فلسفی، مبانی و پیامدهای چگونگی تغذیه بدن و ارتباط آن با نفس را مورد بازخوانی و تحلیل قرار دهیم. در پایان این نتیجه به دست آمده است که قوام تغذیه و حیثیت فاعلی غذا به نفس است، نه به ماده غذایی که بالقوه و بالعرض به عنوان خوردنی و نوشیدنی دریافت می‌کند بلکه باید گفت، خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها صرفاً زمینه‌ساز هستند و نقش اعدادی و مادی دارند. از همین‌روست که نفوس کامله می‌توانند صور غذایی را خودشان ایجاد کنند و از این رهگذر، بدن خویش را باقی نگه دارند، چنین نفوسی در واقع یکی از مظاهر اسم «رازق» خداوند متعال شمرده می‌شوند.

تاریخ دریافت:

۲۱ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۲۱ آبان ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۱ آذر ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

غذای بالقوه، غذای بالفعل، اتحاد حاس و محسوس، ملاصدرا.

* نویسنده مسئول: ایوب خورسندی

آدرس: دانشگاه علوم اسلامی رضوی مشهد

ایمیل: elltoo.sa@gmail.com

تلفن: ۰۹۳۵۴۳۰۹۷۸۴

۱ مقدمه

ملکوت آمده است و از ملکوت نیز تغذیه می‌کند.»
(عصار، ۱۳۷۶: ۵۱۱، حاشیه ۲)

در میان اندیشمندان پیرو حکمت متعالیه، آقا علی مدرس، در حاشیه‌ای کوتاه بر اسفار به این مساله پرداخته است. (آقاعلی مدرس، ۱۳۹۷: ۳۶۳/۳) پس از ایشان نیز مرحوم محمدکاظم عصار این نظریه را در ضمن «تفسیر» خود شرح داده است. عصار بر این باور است که هر کدام از موجودات، غذای معینی دارد که دوام و بقای آن منوط به همان است و به غیر آن ممکن نیست که تغذی نماید. وی بر این باور است که به طور کلی در قوس نزول، فعلیت موجود اشرف، روزی موجود اخس است و در قوس صعود بالعکس است، یعنی دانی، غذای عالی است و موجود اخس، روزی موجود اشرف است. بنابراین در قوس صعود و مراتب رجوع موجودات به سوی خداوند متعال، هیولا غذای صور، صور غذای طبایع، همچنین طبایع، طعام نفوس‌اند تا برسد به اعیان ثابت که غذای اسماء الهیه‌اند. او در ادامه چنین نتیجه می‌گیرد:

«بنابراین عناصر به صور معادن، و آن‌ها به صور نباتات و نباتات به صور حیوانی قابل تحویل و حیوان را شوق ذاتی است که خود را به صورت انسانی تبدیل نماید. بلکه کلیه موجودات تقاضا دارند، که به صورت انسان کامل جلوه نموده و در زمره ولی وقت محشور گردد.» (عصار، ۱۳۷۶: ۵۰۸)

با همه این احوال، متاسفانه در پژوهش‌هایی که در حوزه انسان‌شناسی نگاشته شده است به طور کلی از این مساله غفلت شده است. کمتر پژوهشی را می‌توان یافت که به این موضوع به عنوان یک مساله فلسفی-الهیاتی مستقل پرداخته باشد. با این که آیات و روایات اهتمام ویژه‌ای نسبت به تغذیه انسان دارند، ولی در بیشتر بحث‌ها، حول محور پزشکی و در نهایت به جنبه‌های بهداشتی و روان‌شناسی آن توجه شده است و از پژوهش‌های فلسفی در این باب به طور کلی غفلت شده است. تغذیه به عنوان یکی از عوامل غیر معرفتی، تأثیر ویژه‌ای در بدن و در پی آن در نفس انسان دارد،

در میان نظام‌های فلسفی اسلام (مشاء، اشراق و حکمت متعالیه) هیچ فیلسوفی-آنچنان که ملاصدرا به بحث چیستی و حقیقت غذا از منظر فلسفی و الهیاتی پرداخته است، ورود نکرده است. البته در نظام فلسفی که او بنا نموده است و بر اساس مبانی وجودشناختی و انسان‌شناختی او، تغذیه و رشد و نمو بار معنایی خاصی دارد که با دیگر نظام‌های فلسفی و نیز با دیدگاه دانشمندان علوم تجربی متفاوت است. بنابر مسلک او نه تنها انسان، بلکه همه موجودات از ملک تا ملکوت به غذا یا رزق مادی و معنوی نیازمندند. شایان ذکر است که ملاصدرا علی‌رغم ورودی که به این بحث داشته، از پرداختن تفصیلی به این مساله خودداری نموده است. وی پرداختن به این مساله را نیازمند سبک دیگری از کلام می‌داند که مردم به طور عادی به شنیدن آن عادت ندارند. (صدرالدین الشیرازی، ۱۹۸۱: ۸/۸۷)

هدف این مقاله، بیان چیستی و حقیقت غذا با رویکرد فلسفی است و ضمن بیان دیدگاه ملاصدرا در این مساله، دلایل او را در این که رخداد تغذیه، فعل نفس است بیان نموده‌ایم و همچنین به مبانی وجودشناختی و انسان‌شناختی که مستقیماً ناظر به تبیین این نظریه است اشاره کرده‌ایم.

۲ پیشینه تحقیق

با جستجوهای که نویسنده، در منابع گوناگون داشته است، بدین نتیجه دست یافته است که هیچ فیلسوفی پیش از صدرا، چنین نظری در باب حقیقت غذا داشته باشد، نیافته است. مرحوم استاد آشتیانی نیز در تحقیقات خود، مبدع این نظریه را صدرالمتالهین می‌داند و چنین می‌نویسد:

«مبدع این تحقیق صدرالحکما است که فرموده مواد غذایی نفس را مستعد از برای تغذیه از ملکوت می‌کند: «و الانسان لایتغذى الا من قبل نفسه» بنابراین این تفسیر، انسان موجودی است که از

چیزی شبیه به آن جایگزین کند. اگر نتواند این جایگزینی را انجام دهد، بدن کم کم از بین می‌رود و با از بین رفتن بدن، نفس از بدن مفارقت می‌کند و مرگ اتفاق می‌افتد. بنابراین با هدف جلوگیری از هر گونه اختلال در عملکرد اعضای بدن، باید اجزای نو جایگزین اجزای پیشین شوند. این جایگزینی توسط غذا تأمین می‌شود.

فخرالدین رازی پس از تعریف عمومی غذا، به سه دیدگاه درباره غذا اشاره می‌کند. صدرالمتالهین به نقل از «المباحث المشرقیه»، این دیدگاه‌ها را هماهنگ‌تر و خلاصه‌تر بیان می‌کند. از نگاه او در اصطلاح حکیمان طبیعی و پزشکان، مقصود از غذا گاهی غذای بالقوه، و گاهی غذای بالفعل است. غذای بالقوه همان مواد خوراکی پیشین پس از ورود به دستگاه گوارش حیوان مانند گندم یا نان است. درباره غذای بالفعل دو دیدگاه وجود دارد:

۱. غذایی که وارد بدن شده است و مراتب هضم را گذرانده است، مشابه با اجزای به تحلیل رفته عضو هستند که هنوز به عضو نچسبیده‌اند و در واقع هنوز جزئی از عضو مغذی نشده‌اند.

۲. غذایی که وارد بدن شده است، اجزایی از هر نظر مشابه با اجزای تحلیل رفته عضو هستند که جزئی از عضو مغذی و بالفعل شبیه آن شده‌اند.

صدرالمتالهین در خصوص غذای بالقوه این گونه توضیح می‌دهد که ضرورتاً «جوهر جسمانی و جزئی است». (صدرالدین الشیرازی، ۱۹۸۱: ۸/۸۷) در مورد هر کدام از این سه قید (جوهر، جسمانی، جزئی) توضیحی ارائه می‌دهد. غذا باید اولاً جوهر باشد چون قرار است مقوم و جزء جوهر بشود و فقط جوهر است که می‌تواند مقوم جوهر باشد؛ ثانیاً باید جسمانی باشد، زیرا مجردات هرچند که جوهرند ولی هرگز مبدل و منقلب به جسم نمی‌شوند و در فرایند تغذیه باید اجزای جسمانی مشابه با اجزای جسمانی پیشین باشند تا بدل آن گردند؛ ثالثاً غذای بالقوه باید جزئی باشد زیرا جسم کلی فقط در ذهن موجود

بنابراین لازم است که به عنوان یک مساله فلسفی مورد بازپژوهی قرار گیرد. علی‌رغم جستجوهای فراوان در منابع، هیچ پژوهشی که مرتبط با حیثیت فاعلی نفس در رخداده تغذیه باشد یافت نشد و این مقاله اولین پژوهش در این باره است.

۳ حقیقت غذا از دیدگاه طبیعی‌دانان پیشین

صدرالمتالهین پیش از بیان نظریه خودش در باب حقیقت غذا، ابتدا دیدگاه طبیعی‌دانان را بیان می‌کند. (صدرالدین الشیرازی، ۱۹۸۱: ۸/۸۷) وی بیشتر این مباحث را از کتاب «المباحث المشرقیه» فخرالدین رازی با دخل و تصرفاتی نقل می‌کند. البته این تصرفات با هدف نظم و وضوح بیشتر انجام شده است و در مجموع نگاه حکیمان طبیعی و پزشکان پیشین در تعریف غذا را بازتاب می‌دهد. صدرالمتالهین سپس به سبک خودش ابتدا نظریه جمهور حکما را بیان می‌کند و بعد بر اساس اصول و مبانی خود، از نظریه آنان فاصله می‌گیرد و به صورت ظریفی نظر خود را در لا به لای استدلال‌های دیگران گاه به صورت اشاره و گاه به صراحت می‌گنجاند. بنابراین ابتدا نگاه طبیعی‌دانان را مرور می‌کنیم و سپس به تفصیل وارد دلیل و مبانی نظریه صدرالتالهین می‌شویم.

تعریف عمومی غذا از نگاه حکیمان طبیعی چنین است:

«و الذی یقوم بدل ما یتحلل عن الشیء بالاستحالة الی نوعه و قد یقال له غذاء؛ آنچه با دگرگونی به نوع ویژه‌ای از جسم، بدل از اجرای تحلیل رفته (بدل ما یتحلل) جسم، قرار می‌گیرد.» (فخرالدین الرازی، ۱۴۱۱: ۲/۲۵۷)

بنابر دیدگاه طبیعی‌دانان بعضی از اجزای بدن انسان که جوهری است جسمانی، بر اثر حرارت دچار تحلیل می‌شود و رفته رفته فرسوده می‌شود و از بین می‌رود؛ بنابراین دیگر کارایی لازم را ندارد. بدن حیوان باید اجزایی که در معرض نابودی قرار دارند با

است و وحدت بالفعل دارد. ثانيا غذا نیز که از بیرون وارد معده می‌شود، جوهر جسمانی جزئی است و وحدت بالفعل دارد. بنابراین اگر غذایی که وارد بدن می‌شود، جزئی از بدن انسان شود، این با وحدت شخصی بدن سازگاری ندارد و مجاورت دو جوهر جسمانی در کنار یکدیگر، به معنای وحدت غذا و مغذی نخواهد بود. صدرا بر اساس تمام مبانی که در حکمت متعالیه تاسیس کرده است، رابطه غذا و مغذی را تحلیل می‌کند. دست کشیدن از هر کدام از مبانی که او بنیان گذاری کرده است، تبیین او را از رابطه غذا دچار چالش جدی خواهد نمود. در بخش بعدی، ابتدا به یک دلیل و سپس به مبانی که پشتیبان اصلی نظریه او در باب چیستی غذا است اشاره و نقش هر کدام را جداگانه بررسی کرده‌ایم و از پرداختن به سایر مبانی او که ارتباط مستقیمی به این مسأله نداشته‌اند پرهیز کرده‌ایم. بیان این نکته این ضروری است که صدرالمتالهین از پرداختن به این مسأله استنکاف کرده است و ما بر اساس مبانی که او در حکمت متعالیه پی ریزی کرده است، نظریه او را تبیین و صورت بخشی کرده‌ایم و همچنین امتداد این نظریه و تاثیراتی را که این نظریه می‌تواند در حکمت نظری و عملی داشته باشد، در بخش پیامدها واکاوی نموده‌ایم.

۵ دلیل و مبانی فلسفی پشتیبان نظریه صدرالمتالهین

۵/۱ وحدت بالفعل موجود بالذات و کثرت بالقوه واحد بالفعل

صدرا برای تبیین حقیقت غذا، به دو اصل مبنایی اشاره می‌کند و بر اساس این دو مبنا بر این باور است که در فرایند جایگزین اجزای غذایی جدید که می‌خواهد جزئی از اجزای از دست رفته (بدل ما یتحلل) بدن انسان بشود، باید وحدت شخصی جسم مغذی حفظ شود. بر این اساس به دو مبنا اشاره می‌کند و نظریه خود را تبیین می‌کند: ۱. هر

است نه در خارج. به این ترتیب غذای هر بدن شخصی باید از جسم شخصی و جزئی باشد.

بنابراین غذا، جسم جوهری جسمانی جزئی است که شأنیت این را دارد که جزئی از بدن انسان شود. این مرکب جوهری، دو جزء دارد: جزئی که توسط قوه هاضمه به جزئی از بدن انسان تبدیل می‌شود و جزئی که به فضولات تبدیل شده و از بدن انسان توسط قوه دافعه دفع می‌شود. غذایی که وارد بدن انسان می‌شود، غذای بالقوه است و باید مراحل طی کند تا به فعلیت برسد و غذای بالفعل شود.

انسان مواد یا اجسامی را تناول می‌کند، و بعد از تجزیه این اجسام در بدن، بخشی از آن تبدیل به گوشت، بخشی تبدیل به خون، و بخشی تبدیل به استخوان می‌شود و این روند به همین ترتیب ادامه دارد. در واقع بخشی از این مواد به یک عضو خاص برده می‌شود و در آنجا تبدیل به آن عضو می‌شود. یعنی به شکل آن عضو در آمده و ملحق به آن قسمت می‌شود. و بنا بر قول حکما «بدل لما یتحلل» است. یعنی جاهایی وجود دارد که یک سلول‌ها پیر و فرسوده شده‌اند، کأنه از آنجا برداشته می‌شوند، و سلول نو جایگزین آن می‌شود. این تصویر حکما و طبیعی دانان از غذاست.

۴ حقیقت غذا از دیدگاه صدرالمتالهین

بر خلاف دیدگاه مشهور که نقش غذا را در رخداد تغذیه و تنمیه به نحو فاعلیت می‌دانند، صدرا معتقد است، در تأمین بدل ما یتحلل و همچنین در بحث نمو، غذا صرفاً نقش اعدادی دارد و فاعلیت از آن نفس انسان است. آنچه از غذا وارد بدن انسان می‌شود، مُعد است و زمینه سازی می‌کند تا نفس صورت حقیقی غذا را مشابه آنچه که دریافت کرده است، به بدن افاضه کند. این صورت غذا، غذای بالفعل است و جزء عضو و شبیه آن می‌شود.

در تبیین نظریه صدرا، باید به این نکته توجه نمود که اولاً بدن انسان، جوهری جسمانی و جزئی

۲. عامل فاعلی: این عامل در جانب فاعلیت قوه نفسانی بر جسم عمل می‌کند. روند تاثیر دو عامل بالا به ترتیب از این قرار است:

۱. اجسام مرطوب در مجاورت جسم حیوانی و نباتی قرار می‌گیرند.

۲. تناسب اجسام مرطوب با جسم حیوانی و نباتی به گونه ویژه ای از آمادگی در جسم حیوان و نبات می‌انجامد.

۳. با آمادگی جسم حیوان و نبات، قوه نفسانی آنچه را برای باقی مقدار شخص یا استکمالش در هر زمانی لازم است، به جسم افاضه می‌کند.

بنابراین جسم گیاه یا حیوان، همواره وحدت بالفعل دارد و جانشینی جسمانی، (در فرض تغذیه) یا زیادت جسمانی (در فرض نمو) به هیچ کثرت بالفعلی نمی‌انجامد؛ زیرا جانشینی یا زیادت جسمانی بر اثر «افاضه قوه نفسانی» انجام می‌شود نه بر اثر «مداخله اجسام بیگانه در جسم مقصد». همه آنچه جمهور عامل اصلی در جانشینی یا زیادت جسمانی می‌پندارند، بنا به نظر صدرالمتهلین، صرفاً نقش اعدادی دارند و نقش فاعل منحصر در افاضه قوه نفسانی است.

بنابر تحلیل بالا، «غذای بالقوه» آن است که به گونه اعداد ماده قابل را آماده دریافت فیض از جانب قوه فاعلی می‌کند. «غذای بالفعل» آن است که از جانب قوه فاعلی افاضه می‌شود (افزایش مقداری جسم نباتی به گونه اتصال و استمرار).

بنابراین غذای بالفعل و حقیقی، آن صورتی است که توسط نفس مغذی افاضه می‌شود، و غذای بالقوه صرفاً نقش اعداد و زمینه‌سازی را ایفا می‌کند. بر اساس این دو مبنا می‌شود نتیجه گرفت که غذا عین مغذی است. (جوادی آملی، ۱۳۹۹: ۴۶۲)

۵٫۲ حرکت جوهری

صدرا با اثبات حرکت جوهری اشتدادی، تبیینی نو از حرکت ارائه داد که هم با تبیین پیشینیان متفاوت است و هم بسیاری از معضلات و مشکلات فلسفی

موجود بالذاتی وحدت بالفعل دارد. ۲. هر واحد بالفعلی کثیر بالقوه است. بر اساس این دو مبنا، هر جوهر طبیعی یا نفسانی امری واحد و بالفعل است و از وحدت شخصی برخوردار است. (صدرالدین الشیرازی، ۱۹۸۱: ۸۷/۸) زیرا هر جوهری، موجودی بالذات است و بنابراین به استناد اصل اول، وحدت بالفعل دارد. اگر جوهر طبیعی یا نفسانی واحد بالفعل است، آنگاه احکام واحد بالفعل باید بر آن مترتب شود. از احکام واحد بالفعل، یکی مفاد اصل دوم است: هر واحد بالفعل کثیر بالقوه است. نه تنها هر واحد بالفعل کثیر بالقوه است، بلکه کار آن واحد بالفعل نیز، واحد بالفعل و کثیر بالقوه است. (همان) صدرا با تطبیق این اصول بر موضوع تغذیه، به نتایج پراهمیتی می‌رسد. ابتدا باید توجه کرد که هر کدام از اجسام نباتی یا حیوانی واحد بالفعل است و بنابر اصل دوم، «هر واحد بالفعل کثیر بالقوه است نه کثیر بالفعل». بنابراین اگر قرار باشد اجسام نباتی یا حیوانی معروض کثرتی هم باشند، آن کثرت بالفعل نیست بلکه بالقوه است. بر مبنای این تحلیل، باید به نتایج آن ملتزم شد. از جمله این نتایج بیان حقیقت غذای جسمانی است. بنا به تعریف طبیعی دانان، انسان وقتی غذایی می‌خورد در واقع جسم بیگانه‌ای وارد بدن او می‌شود، این جسم بیگانه مراتب چهارگانه هضم را طی می‌کند، تا اجزای جدید، بدل از آنچه که به تحلیل رفته است، جایگزین بدن شود و در واقع در جسم مغذی جذب شود و فرایند جایگزینی اتفاق بیافتد. از نظر صدرالمتهلین این تحلیل با دو اصلی که بیان شد سازگاری ندارد. زیرا وحدت بالفعل جسم مغذی تنها با کثرت بالقوه هر جسم دخیل سازگار است، نه با مداخله جسمی (غذا) در جسمی دیگری (بدن).

صدرا بر اساس این دو اصل مبنایی، نظریه‌اش را در باب حقیقت غذا به اثبات می‌رساند. از نظر صدرا تغذیه جسم، متأثر از دو عامل است:

۱. عامل اعداد: این عامل در جانب آمادگی حاصل برای جسم عمل می‌کند.

این صورت لاحق را افاضه می‌کند. ولی عقل مفارق از مجرای نفس این صورت را افاضه می‌کند. نفس در مرتبه وحدت و ذات خودش این صورت را از عقل فعال دریافت می‌کند و در مرتبه کثرت و فعل، این صورت را افاضه می‌کند. در واقع غذایی که وارد بدن شده است با حرکت جوهری، مراتب کمال را طی می‌کند، صورت‌های یکی پس از دیگری از طریق نفس افاضه می‌شود. بنابراین این قوه نفسانی است که صورتی را که آن عضو مثل پوست یا استخوان و... لازم دارد، به آن افاضه می‌کند. نتیجه این که غذا با حرکت جوهری مراتب را طی می‌کند، تا به مرتبه ای می‌رسد که جزء فعلیت بدن می‌شود.

بر مبنای حرکت جوهری کل عالم طبیعت حقیقت واحدی است که در حرکت و تجدد اند و در نهایت با این صیورورت ذاتی به مجرد ختم می‌شود. پس هر موجودی که به مجرد رسید، و هر جوهری که به مجرد رسید معنایش این است که تمام فعلیت‌ها و مواد و صورتی که در گذشته او به نحوی از انحاء در وجودش دخالت داشته‌اند، و هر غذایی که که خورده و می‌خورد و هر چیزی که به واسطه انسان به مجرد رسیده است، خارج از وجود انسان نیستند و فعلیتشان را به انسان داده‌اند. پس خروج انسان از حدود حرکت و مجرد شدن انسان یعنی آن‌ها به کمال خودشان رسیده‌اند. بر این اساس آنچه از انسان دفع می‌شود جزء وجود انسان نخواهد بود و آنچه جزء وجود انسان می‌شود فعلیت است. از طرفی هیچ حکمی نیست مگر برای فعلیت و هیچ فعلیتی نیست مگر واحد باشد. بنابراین در حرکت جوهری بدن، مجرای افاضه صورت‌ها و فعلیت‌های بدن، نفس است. همه فعلیت‌های بدن مادی را نفس می‌دهد پس غذایی که از خارج وارد بدن انسان می‌شود در حقیقت تنها نقش زمینه سازی و اعداد دارد برای اینکه نفس انسان فعلیت را در بدن ایجاد بکند. جسمی که وارد بدن شده است با حرکت جوهری تغییر می‌کند، علت این تغییری که در ساحت بدن رخ می‌دهد نفس انسانی است.

از جمله مساله حدوث نفس، معاد جسمانی و ربط میان ثابت و متغیر و... را حل کرده است. بر مبنای حرکت جوهری، هر واقعیتی که ماهیت جوهری دارد، در اشتداد و تکامل است و بدین صورت جهان مادی یکپارچه در حال حرکت و سیلان است و همواره در حال تکامل و تحول است، این اشتداد مدام و بی‌قراری جهان طبیعت که از آن تعبیر به خلق مدام نیز شده است، همیشگی است و تمامی ندارد. بر اساس حرکت جوهری، هر مقطعی از حرکت، صورت جدیدی است که از ناحیه عقل مفارق افاضه می‌شود که این صورت لاحق، در سابق نبوده است، در واقع در هر آن، امر جدیدی حادث می‌شود که در آن قبل نبوده است، امر جدید بهتر و کامل‌تر از امر سابق است و به نوعی تکامل یافته اوست. در واقع امر سابق، ماده، اعداد و زمینه می‌شود تا امر لاحق افاضه شود. بنابراین امر لاحق به صورت کامل‌تر جایگزین امر سابق می‌شود که البته به صورت لبس بعد از لبس است. در این نگاه امر سابق چون آثار و کمالات صورت سابق را دارد، از آن به اتحاد کمال جدید و کمالات موجود در صورت سابق تعبیر شده است. امر سابق هویت بشرط لایی را از دست داده است، و به صورت لابلشروط در ضمن امر لاحق موجود است. در واقع امر لاحق تمام کمالات سابق را دارد. بر اساس حمل حقیقت و رقیقت، تمام کمالات سابق در امر لاحق موجود است.

بر اساس حرکت جوهری، وقتی غذا وارد بدن می‌شود، با تغییر و تحولاتی که صورت می‌گیرد، نفس آمادگی پیدا می‌کند تا صورت لاحق را مشابه صورت‌های معدی که دریافت کرده و وارد بدن شده است افاضه کند. در واقع غذایی که وارد بدن انسان شده است، به منزله ماده‌ای است که نیازمند صورت است. این ماده، نمی‌تواند واجد صورت خودش باشد و خودش صورت جدیدی را به خودش افاضه کند. بنابراین صورت از طریق امری خارج از ماده افاضه می‌شود. از آنجایی که افاضه کننده صورت‌ها، همواره عقل مفارق است، بنابراین امری خارج از ماده غذایی

۵٫۳ شیئیت شی، به صورت اخیر آن است

صدرا بر این باور است که که شیئیت و فعلیت هر موجود مرکب -مرکب از ماده و صورت-، به صورت آن شی مرکب است. علت این قاعده کلی آن است که ماده به معنای فلسفی، هیچ دخلی در فعلیت و حقیقت شی ندارد. ماده یعنی جوهر مبهم که حامل قوه و استعداد شی است. ماده به این معنا، صرف نظر از صورت، هیچ فعلیتی ندارد تا چه رسد به این که جز یا تمام حقیقت شی را تشکیل دهد. به همین خاطر است که ماده در تعریف هیچ شیئی به عنوان جنس قرار نمی‌گیرد. ماده اولی یکی از مقارناتی است که در عالم ماده با همه اشیا متحد است. از این روست که وقتی نفس از بدن مفارقت می‌کند، ماده او فرو می‌افتد ولی چیزی از حقیقت شیء کم نمی‌شود و همچنان نفس همه فعلیت‌های خود را داراست. ماده اولی چون امر لامتحصلی است می‌تواند با همه اشیا اتحاد داشته باشد.

بنابراین در هر مرکبی، حقیقت و شیئیت مرکب به صورت و فصل اخیر آن است. اساسا هر فعلیتی که در عالم هستی تحقق دارد به سبب صورت است. زیرا همان طور که گفته شد ماده به معنای فلسفی فاقد هر گونه فعلیتی است. در مرکب طبیعی مثل انسان که مرکب از نفس و بدن است، حقیقت و شیئیت انسان به همان صورت ناطقه نفس انسانی است و بدن از این حیث که ماده است در مقابل صورت، هیچ نقشی در انسانیت انسان ندارد. از طرفی صورت اخیر در هر شیئی، جامع همه فعلیت‌ها و کمالات مادون است. در هر حرکت جوهری، هیولی به همراه صورت جسمیه و صورت نوعیه، ماده ثانیه برای پذیرش صورت نوعیه جدید خواهد بود. بدین ترتیب صورت اخیر در هر شیئی جامع کمالات و فعلیات مادون خود است.

در بحث غذا نیز صورت اخیر غذا همه فعلیت‌های سابق را به نحو لا بشرط (نه بشرط لا) در خود داراست. از طرفی این صورت چون فعل خود نفس است، پس متحد با مغذی خواهد بود و آنچه

غذای بالقوه است صرفا نقش اعدادی را ایفا می‌کند. پس غذای بالفعل، همان صورت اخیری است که داده می‌شود. آن صورت اخیر هم، فعل خود نفس است. یعنی فعل آن قوه غاذیه است، یا فعل قوه نفسانی که حاکم بر قوه غاذیه است. ممکن است این اشکال مطرح بشود که صدرا قوه غاذیه نفس را از قوای طبیعی می‌داند و قوای طبیعی به حکم مادی بودن نمی‌توانند در غیر اثر کنند و فاعلیت داشته باشند. در پاسخ باید گفت اگرچه که قوه غاذیه اراده ندارد و امری مادی است، ولی فاعلیت آن در تسخیر نفس است و از اقسام فاعل بالتسخیر است. صدرا بر این باور است که وقتی مبادی عالی، فعلی را به واسطه استخدام اموری که متقوم به آن مبادی‌اند انجام می‌دهند، فاعلیت سافل بالتسخیر است. (صدرالدین شیرازی، بی‌تا: ۲۴۴)

۵٫۴ قیام صدوری نفس نسبت به تمامی صور جزئی (خلاقیت نفس ناطقه)

صدرا قیام صور ادراکی نفس به خصوص صور حسی و خیالی را صدوری و ناشی از خلاقیت و ابداع نفس می‌داند. یعنی نفس فاعل و جاعل و صورت ادراکی، به مثابه معلول یا مجعول نفس است. عین این صور ادراکی در صقع نفس باقی است. برای توضیح بیشتر این مطلب باید به این نکته توجه ویژه داشت که نفس در واقع دو مقام دارد. حاجی سبزواری در تتمه بحث از اتحاد عاقل و معقول، به این دو مقام به خوبی اشاره کرده است (سبزواری، ۱۳۹۰: ۲۳۱) از این دو مقام تعبیر به مقام وحدت (توحید کثیر) و مقام کثرت (تکثیر واحد) شده است. نفس در مقام توحید کثیر، تمام آثار و کمالاتی که بر اجناس و فصول سابقه مترتب است به نحو وحدت و بساطت داراست. در واقع نفس جامع همه کمالات مادون خود به نحو بساطت است. مقام تکثیر واحد نیز جنبه تفصیلی نفس است. این دو مقام از این رو حائز اهمیت است که نفس هر صورتی را که در مقام وحدت از عقول دریافت می‌کند، این صورت را در مرتبه کثرت خودش انشا می‌کند. بنابر مقام دوم،

که در بدن عنصری نیز تصرف می‌نماید. بنابراین بدن عنصری و مثالی کانه حقیقت واحدی هستند و تفاوت این دو بدن، به نقص و کمال است. موجودات مثالی نه در زمان و مکان تقرر دارند و نه قابلیت و استعداد برای تغییر دارند، بر خلاف موجود مادی که علاوه بر تقرر در زمان و مکان، دارای استعداد و قابلیت نیز هستند. بنابراین بر طبق دیدگاه صدرا، متعلق اولی و بالذات نفس، بدن مثالی است که در واقع صورت کمالی بدن عنصری است و بدن عنصری جهت نقص بدن مثالی است. همان طور که عوالم وجودی در طول هم‌اند، ابدان نیز در طول هم هستند. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۷۶/۹)

در تحلیل غذا نیز باید این دیدگاه صدرا مورد ملاحظه قرار بگیرد. بر طبق تقریری که او از رابطه نفس و بدن ارائه می‌دهد، تحلیل غذا نیز متفاوت خواهد بود. بدن عنصری و دنیایی برای رشد و نمو به غذای مادی نیاز دارد، و اگر غذا از او گرفته شود کاسته می‌گردد. بدن دوم که بدن مثالی و اخروی است و در طول این بدن عنصری قرار دارد غذای جسمانی مادی جزء او نمی‌شود. پس غذای هر مغتذی باید مسانخ با او باشد. اگر این تحلیل را بر دیدگاه او که بر این باور است که جمیع صور از عالم غیب و توسط امر مفارقی افاضه می‌شود، باید این طور گفت که غذایی که وارد بدن می‌شود، صرفاً امر معدی است تا نفس صورت حقیقی غذا را از امر مفارق در مرتبه بساطت و وحدت، دریافت کند و در مرتبه کثرت و فعل، انشاء کند. این انشاء در مرتبه بدن مثالی امر مجرد است و چون بدن عنصری تنزل نفس است در مرتبه بدن عنصری نیز صورت تنزل یافته امر مجرد است پس جسمانی خواهد بود.

۶ پیامدهای نظریه صدرا در باب حقیقت غذا

در این مقاله صرفاً به چند مورد از پیامدهای نظریه صدرا در باب چیستی حقیقت غذا اشاره می‌کنیم و توضیح مفصل‌تر نیاز مجال دیگری را می‌طلبد:

نفس واسطه و مجرا است به این معنا که عقول و جواهر مفارق، صور را از مجرای نفس افاضه می‌کنند، و چون این صور از مجرای نفس افاضه می‌شود، نفس ابتدا آن را در مقام وحدت خودش دارا شده است، در مقام کثرت این صورت دریافت شده را انشا می‌کند. در مقام وحدت این صورت تعیینی ندارد، و در مقام کثرت تعیین جزئی می‌یابد. در بحث غذا نیز، نفس ابتدا صورت حقیقی غذا را در مقام نفس دارا می‌شود، و سپس این صورت را مشابه غذایی که وارد بدن او شده است، در مقام کثرت انشاء و جعل می‌کند و همین صورت اخیری که نفس انشا کرده است، حقیقت غذا است. این صورت همان طور که در بخش چهارم اشاره می‌شود، این صورت اخیر، امر مجردی است که عین بدن مثالی است و تنزل این صورت، همان صورت جسمانی است که حال در ماده بدن عنصری است.

۵/۵ رابطه نفس و بدن

صدرالمتالهین، عالم مثال را واسطه‌ای میان معقول و محسوس می‌داند، در باب رابطه نفس و بدن هم، بر این باور است که که بدن مثالی نیز واسطه‌ای است میان معقول و محسوس (مرتبه عقلانی و جسمانی). از نظر ملاصدرا این بدن مثالی است که رابطه ذاتی با نفس دارد و به عبارتی متعلق بالذات نفس است و نفس به واسطه بدن مثالی است که با بدن عنصری نیز تعلق تدبیری دارد. (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۲۴۹/۸) ممکن است این تعبیر، موهوم این باشد که میان بدن عنصری و بدن مثالی، نوعی دوگانگی برقرار است. برای رفع این توهوم، باید گفت که صدرا بر این باور است که که نفس انسان در ابتدا صورت حال در ماده است. ماده نیز به منزله بستری است برای حدوث و تکامل نفس است تا از این صورت حال در ماده، با حرکت جوهری به مرتبه مجرد برسد. صدرا بدن مثالی را از لوازم نفس ناطقه در مرتبه مجرد مثالی می‌داند. این بدن مثالی که در طول بدن عنصری است، معلول نفس و متاخر از آن است و همین بدن مثالی است که متعلق بالذات نفس است و نفس به واسطه این بدن مثالی است

۶،۱ دفع شبهه اکل و ماکول

بر طبق این شبهه، گاهی اتفاق می‌افتد که بدن انسانی در روزی زمین به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، جز بدن انسان دیگری می‌شود. بر اساس این شبهه، این سوال مطرح می‌شود که هنگام بازگشت روح به بدن، این اجزا جزء کدام بدن خواهند شد؟ و شبهه حتی آنجایی مشکل‌تر می‌شود که ممکن است گوشت بدن مومنی جزء بدن اجزای بدن کافری شده باشد، در این صورت بدن انسان کافر در قیامت با اجزای بدن انسان مومن عذاب خواهد شد؟ (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱: ۱۶۷/۹) حکما پاسخ‌های متعددی به این شبهه داده‌اند. ولی بر اساس تقریری که صدرا از رخداد تغذیه دارد، اساساً این شبهه نه باطل که از اساس مندفع خواهد شد. چون غذای مادی انسانی تبدیل به بدن انسانی من حیث هو بدن الانسان نمی‌شود. به این معنا دیگر آن بدن انسان نیست که خورده می‌شود و در خاک دفن می‌شود. بدن انسان شریف‌تر از آن است که ماده طبیعی در آن تصرف کند یا اینکه حیوانی آن را بخورد، تا این که گفته شود وقتی حیوانی او را بخورد، جز بدن او می‌شود. (عیون مسائل النفس، ۱۳۷۱: ۳۷۱) در تقریر صدرا، غذا چه ماده‌اش گوشت بدن انسان دیگری باشد چه از اجزایی باشد که با واسطه وارد بدن انسان می‌شود، صرفاً نقش اعدادی دارد، و صورت حقیقی غذا را نفس انشا و افاضه می‌کند. بنابراین بدن هیچ انسانی بما هو بدن الانسان، جز بدن انسان دیگری نمی‌شود. زیرا غذا در تفسیر صدرا نقش معد دارد و آنچه طعمه خاک و حیوانات می‌شود بدن انسان نیست بلکه غلاف عنصری است. (حسن زاده آملی ۱۳۶۴: ۱۳۸) بدین ترتیب شبهه اکل و ماکول با این تقریر از حقیقت غذا، از اساس مندفع خواهد شد. (همان)

۶،۲ نقش غذا در تربیت و سلوک انسانی

بر اساس دیدگاه صدرا، میان صورت مفیض غذا، و علت اعدادی آن سنخیت و مناسبت ویژه‌ای وجود دارد. این غذا چون نقش اعدادی دارد و نفس به

واسطه این اعدادها، بدن دائمی خود را می‌سازد، بنابراین نباید نقش اعداد را کم ارزش و یا بی‌ارزش تلقی کرد. هر چه مزاج به تعادل نزدیک‌تر باشد، صورتی که افاضه می‌شود نیز برتر خواهد بود. بنابراین غذایی که انسان می‌خورد، هر چه طیب‌تر و حلال‌تر و اعتدال مزاج بیشتری داشته باشد، صورتی که افاضه می‌شود، صورت برتر و شریف‌تری خواهد بود. این اعداد، چون زمینه سازی می‌کند تا نفس صورتی را انشاء کند که این صورت افاضه شده تا ابد همراه او خواهد بود، بنابراین از اهمیت بسزایی برخوردار است. شاید به همین دلیل باشد که در آموزه‌های دینی اهمیت به سزایی به امر تغذیه شده است. غذا به عنوان یک امر غیر معرفتی، در شکل‌گیری بدن مثالی انسان نقش ویژه دارد. بر اساس مبانی فلسفی و همچنین آموزه‌های اسلامی، هر چیزی که یا مستقیماً در افاق نفس وارد می‌شود و یا به واسطه علل معده وارد بر نفس می‌شود، باید طاهر باشد و نفس انسان جز امر طاهر را مس نکند. در اهتمام به امر تغذیه، همین بس که امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا، علت تاثیر پذیرفتن سپاه دشمن از کلام او را، پر شدن شکم‌ها از حرام دانست. بر طبق تفسیر فلسفی از نظریه صورت، صورت مفیض مطابق و مشابه و صورت قابلی افاضه می‌شود. وقتی صورت قابلی قابلیت پذیرش ایمان را نداشته باشد، صورت فاعلی هم در او تاثیری نخواهد گذاشت. زیرا میان صورت سابق و صورت لاحق باید مناسبت و سنخیتی تام برقرار باشد.

۶،۳ تفسیر صحیح و معقول از برخی افعال خارق العاده انسان

بر طبق این تفسیر کسانی که مدت‌های طولانی غذا نمی‌خورند و یا از خوردن غذا اعراض می‌کنند، توجیه مستدل و معقولی می‌یابد. زیرا نفوسی که از قوت و قدرت بیشتری برخوردارند، دیگر نیازی به اعداد مادی ندارند و می‌توانند بدون مدد علت قابلی و اعدادی، صورت غذا را انشاء و افاضه کنند و از این طریق جسم را حفظ کنند. مرحوم محمدکاظم عصار: «باقی

خوردن گوشت حلال است متفاوت است. سبزواری بر این باور است که نجاست سگ و خوک در میان حیوانات، به ترتیب به علت غلبه غضب و شهوت در این دو حیوان است، چون غضب و شهوت نیز از جمله نجاست معنوی هستند، لذا شارع به نجاست آن دو در بین حیوانات حکم داده است. (سبزواری، ۱۳۸۵: ۵۵۶)

۶٫۵ انشاء صورت نطفه توسط نفس و

کارکردهای تربیتی آن

اگر حقیقت غذا را نفس انشاء می‌کند، بنابراین نطفه نیز که غذای رحم محسوب می‌شود، حقیقت و صورتش توسط نفس انشاء می‌شود. ابن عربی معتقد است، هنگام انعقاد نطفه، هر کدام از زن و مرد، هر صورتی را که تصور کنند و آن را متمثل کند برای خودش، فرزند نیز به سیرت همان تصویر در خواهد آمد. (ابن عربی، ۱۴۲۱: ۴۳۷/۱) بر طبق نظریه صدرا، دلیل این امر کاملا معقول است. زیرا صورت نطفه را نفس انشاء می‌کند، و همان طور که در مبانی اشاره کردیم، نفس ابتدا واجد این صورت در مرتبه بالاتر خواهد شد، بنابراین این صورت در تنزلش، از فیلتر خیال عبور می‌کند و رنگ همان چیزی را که می‌گیرد که در هنگام انعقاد نطفه تخیل کرده است. ابن فناری نیز در شرح خود بر مفتاح الغیب قونوی این مسأله را به خوبی تبیین کرده است:

«و هاهنا اسرار یطول ذکرها و یحرم کشفها: من جملتها و الله اعلم ما ذکر الاطباء ان تعین حلیه المولود من شکله و اخلاقه تابع لتخیل الوالدین حال انغلاق بحسب مقاومه بین تخیلها» (ابن فناری، ۲۰۱۰: ۴۳۴)

۷ نتیجه‌گیری

۱. قوام تغذیه و حیثیت فاعلی غذا به نفس است، نه به ماده غذایی که بالقوه و بالعرض به عنوان طعام و شراب دریافت می‌کند و این اطعمه و اشربه

ماندن پاره‌ای از ابدان و افراد بشر (ولی، خضر، امام) تا موقع خراب عالم مانعی نداشته و نمی‌باید آن را استبعاد نمود، زیرا چنین نفسی دائما غذای ربّانی از مبادی علوی گرفته و به بدن و اعضای خود افاضه نماید و می‌دانیم که عالم الهی وسیع و غیرمتناهی است. پس افاضات بی‌نهایت خواهد بود، بر خلاف امور جسمانی که از جهت تأثیر و تأثر تناهی دارند.» (عصار، ۱۳۷۶: ۵۱۳)

۶٫۴ تفسیر صحیح و عمیق‌تر از روایات

باب اسراف و حلال و حرام

در روایات و آموزه‌های دینی در اینکه تغذیه به عنوان یک امر غیر معرفتی می‌تواند در جهت گیری اعتقادات و معارف تاثیرگذار باشند، اشارات فراوانی وجود دارد. بر مبنای حرکت جوهری کل عالم طبیعت در حرکت و تجدد است و در نهایت به غایت تجردی خودش می‌رسد. پس هر موجودی که به تجرد رسید، و هر جوهری که به تجرد رسید، معنایش این است که تمام فعلیت‌ها و مواد و صوری که در گذشته او به نحوی از انحاء در وجودش دخالت داشته‌اند، از جمله هر غذایی که خورده و می‌خورد و هر چیزی که به واسطه انسان به تجرد رسیده است، خارج از وجود انسان نیستند و فعلیتشان را به انسان داده‌اند. پس خروج انسان از حدود حرکت و مجرد شدن انسان یعنی به کمال رسیدن همه فعلیت‌های سابق. بنابر تفسیری که صدرا از رخداد تغذیه می‌دهد، و بنابر مبنایی که او در حرکت جوهری دارد، غذای بالقوه از مجرای انسان به کمال تجردی خودش می‌رسد. بنابراین روایاتی که تاکید ویژه ای دارند که هیچ جزئی از غذا اسراف نشود، معنایش این خواهد شد که هر جزئی از غذا باید از مجرای انسان، به تجرد برسد. پس نباید حتی ذره‌ای از غذا را از رسیدن به غایت مطلوب و ذاتی‌اش محروم کرد.

از سویی ماهیت هر غذایی با غذای دیگر متفاوت است، و چون هر ماهیت آثار خود را دارد، فاعلیتی که نفس انشاء می‌کند نیز آثار همان قابل را خواهد داشت. بنابراین تأثیری که از ناحیه خوردن مثلا گوشت حرام حاصل می‌شود، با تأثیری که از ناحیه

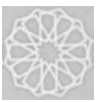
که خورده می‌شود و یا در خاک دفن می‌شود. بدن انسان شریف‌تر از آن است که ماده طبیعی در آن تصرف کند یا اینکه حیوانی آن را بخورد، تا این که گفته شود وقتی حیوانی او را بخورد، جز بدن او می‌شود.

۴. نفس به عنوان حیثیت فاعلی در رخداد تغذیه، نقش اساسی در انشاء صورت نطفه دارد و چون صورت نطفه از مجرای خیال عبور می‌کند، طهارت خیال، کارکردهای فراوانی در تربیت نسل خواهد داشت.

دریافتی صرفاً زمینه ساز هستند و نقش حیثیت اعدادی و مادی را دارا هستند.

۲. نفوس کامله می‌توانند صور غذایی را خودشان انشاء کنند و از این طریق بدن خویش را باقی بدارند، چنین نفوسی در واقع یکی از مظاهر اسم «الرازق» به شمار می‌آیند.

۳. بر اساس این نظریه شبهه آکل و مأكول از اساس مندفع خواهد شد. زیرا غذای مادی انسانی تبدیل به بدن انسانی من حیث هو بدن الانسان نمی‌شود. به این معنا دیگر آن بدن انسان نیست

منابع

- ابن سینا، عبد الله بن عبدالله، الشفاء، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی، ۱۴۰۴ق.
- ابن عربی، ۱۴۲۱، رحمه من الرحمن فی تفسیر و اشارات القرآن، جمع: محمود الغراب، دمشق، ۱۴۲۱.
- ابن فناری، شمس الدین محمد، مصباح الأنس بین المعقول و المشهود، تصحیح عاصم ابراهیم الکیالی، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۱۰م.
- آشتیانی، سید جلال الدین، منتخباتی از آثار حکمای الهی ایران، چاپ سوم، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۳.
- جوادی آملی، عبدالله، ریحق مختوم (شرح حکمت متعالیه)، قم اسراء، ۱۳۹۹.
- حسن زاده آملی، حسن، عیون مسائل النفس، تهران، امیر کبیر، ۱۳۷۱.
- حسن زاده آملی، حسن، هزار و یک نکته، تهران، نشر فرهنگي رجاء، ۱۳۶۴.
- سبزواری ملاهادی، شرح الاسما و شرح دعای جوشن الکبیر، تصحیح نجفقلی حبیبی، چاپ سوم، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- سبزواری ملاهادی، شرح المنظومه فی المنطق و الحکمه، تحقیق و تعلیق محسن بیدارفر، قم، بیدار، ۱۳۹۰.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، (بی تا)، الحاشیه علی الهیات الشفاء، قم، بیدارفر، بی تا.
- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، الحکمه المتعالیه فی الاسفار الاربعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۱.
- عصار، محمدکاظم، مجموعه آثار، تصحیح سید جلال الدین آشتیانی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۶.
- فخرالدین رازی، محمد، المباحث المشرقیه، قم، بیدار، ۱۴۱۱ق.
- مدرس زنوزی، آقا علی، تصحیح مجمع حکمت اسلامی، قم، حکمت اسلامی، ۱۳۹۷.